

SECTION 5. ENVIRONMENTAL LAW. LAND LAW. AGRARIAN LAW**5.1 Правове регулювання доступу до інформації про якість харчових продуктів як гарантія забезпечення екологічних прав в Україні**

Сучасні реалії в Україні, та й зрештою у світі, засвідчують неабияку важливість та цінність екологічних прав для нинішнього та майбутнього поколінь. Саме тому актуальною є постановка питання про гарантії забезпечення і захисту екологічних прав. Власне, система гарантій екологічних прав передбачена ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [109]. При цьому, як цілком слушно зазначає Кобецька Н.Р., у даній нормі йдеться про загальні умови реалізації громадянами своїх екологічних прав, водночас, кожне суб'єктивне екологічне право містить вимогу конкретних дій, які стосуються тієї чи іншої сторони діяльності [110, с.55]. Так, у ст. 55 Конституції України передбачено право кожного на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість продуктів харчування та предметів побуту [111]. Тобто, кожному громадянину має бути гарантовано право отримувати інформацію про стан навколишнього природного середовища, якість та безпечність продуктів харчування і предметів побуту. Логічно виникає питання, яким чином і через які процедури та механізми, має забезпечуватись реалізація і захист даного конституційного права. Тому метою даного дослідження є аналіз правових основ доступу до інформації про харчові продукти з точки зору гарантії забезпечення права кожного на вільний доступ до екологічної інформації та права кожного на чисте і безпечне для життя та здоров'я довкілля в Україні. При цьому, слід відмітити, що проблема реалізації, забезпечення та захисту екологічних прав завжди у полі зору наукових дискусій українських учених у галузі екологічного права, зокрема: В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, А.П. Гетьмана, Н.Р. Кобецької, В.В. Костицького, М.В. Краснової, Н.Р. Малишевої, Ю.С. Шемшученка тощо. Водночас, поза увагою наукової полеміки залишається

дослідження правових основ доступу до інформації про якість продуктів харчування в Україні через призму гарантій забезпечення екологічних прав.

Безумовно, що правові основи доступу до інформації в цілому, та екологічної інформації, зокрема, визначено Законами України «Про інформацію» [112], «Про доступ до публічної інформації» [113] тощо. Так, ст. 6 Закону України «Про інформацію», визначено загальні гарантії забезпечення права на інформацію в цілому. Йдеться про:

створення механізму реалізації права на інформацію;

створення можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів;

обов'язок суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення;

обов'язок суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації;

здійснення державного і громадського контролю за дотриманням законодавства про інформацію;

встановлення відповідальності за порушення законодавства про інформацію [112].

Ст. 3 Закону України «Про доступ до публічної інформації» також визначено гарантії забезпечення права на доступ до публічної інформації. Зокрема, право на доступ до публічної інформації гарантується:

1) обов'язком розпорядників інформації надавати та оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом;

2) визначенням розпорядником інформації спеціальних структурних підрозділів або посадових осіб, які організовують у встановленому порядку доступ до публічної інформації, якою він володіє;

3) максимальним спрощенням процедури подання запиту та отримання інформації;

4) доступом до засідань колегіальних суб'єктів владних повноважень, крім випадків, передбачених законодавством;

5) здійсненням парламентського, громадського та державного контролю за дотриманням прав на доступ до публічної інформації;

6) юридичною відповідальністю за порушення законодавства про доступ до публічної інформації [113].

При цьому, доступ до публічної інформації здійснюється на принципах:

1) прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень;

2) вільного отримання, поширення та будь-якого іншого використання інформації, що була надана або оприлюднена відповідно до цього Закону, крім обмежень, встановлених законом;

3) рівноправності, незалежно від ознак раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак.

Як бачимо, ці гарантії є співзвучними з гарантіями забезпечення екологічних прав загалом, які передбачені в ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [109].

Ще один важливий момент щодо доступу до екологічної інформації в цілому, пов'язаний зі строками розгляду запитів щодо надання такої інформації. За загальним правилом, відповідно до ст. 20 Закону України «Про доступ до публічної інформації», розпорядник інформації має надати відповідь на запит на інформацію не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту. Водночас, частина друга ст. 20 зазначеного вище Закону визначає, що у разі якщо запит на інформацію стосується інформації, необхідної для захисту життя чи свободи особи, щодо стану довкілля, якості харчових продуктів і предметів побуту, аварій, катастроф, небезпечних природних явищ та інших надзвичайних подій, що сталися або можуть статись і загрожують безпеці громадян, відповідь має бути надана не пізніше 48 годин з дня отримання запиту [113].

Що ж стосується доступу до інформації про харчові продукти, то окремі загальні положення передбачені також Законом України «Про основні принципи

та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [114]. Зокрема, даний нормативно-правовий акт визначає поняття харчового продукту та безпечного харчового продукту, що також, на наше переконання, слугує спеціальною гарантією забезпечення екологічного права на доступ до екологічної інформації [115, с. 46-47].

Так, відповідно до ст. 1 даного закону, харчовий продукт - речовина або продукт (неперероблений, частково перероблений або перероблений), призначені для споживання людиною [114].

Безпечний харчовий продукт – це харчовий продукт, який не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання;

До харчових продуктів належать напої (в тому числі вода питна), жувальна гумка та будь-яка інша речовина, що спеціально включена до харчового продукту під час виробництва, підготовки або обробки. Термін «харчовий продукт» не включає:

корми;

тварин, які не призначені для споживання людиною живими;

рослини (до збору врожаю);

лікарські засоби;

косметичні продукти;

тютюн і тютюнові вироби;

наркотичні і психотропні речовини у межах визначень Єдиної Конвенції ООН про наркотики 1961 року і Конвенції ООН про психотропні речовини 1971 року;

залишки та забруднюючі речовини.

Держава здійснює регулювання безпечності та окремих показників якості харчових продуктів шляхом:

встановлення санітарних заходів;

встановлення вимог до окремих показників якості харчових продуктів;

державної реєстрації визначених цим Законом об'єктів санітарних заходів;

видачі, припинення, анулювання та поновлення експлуатаційного дозволу;

інформування та підвищення обізнаності операторів ринку і споживачів щодо безпечності та окремих показників якості харчових продуктів;
встановлення вимог щодо стану здоров'я персоналу потужностей;
участі у роботі відповідних міжнародних організацій;
здійснення державного контролю;
притягнення операторів ринку, їх посадових осіб до відповідальності у разі порушення законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів [114].

У ст. 32 зазначеного вище Закону передбачені вимоги до харчових продуктів. Зокрема: харчові продукти, які знаходяться в обігу на території України, повинні відповідати вимогам законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів. У випадку надходження доказів щодо шкідливості харчового продукту, незважаючи на його відповідність законодавству про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів, виробництво та обіг такого харчового продукту має бути зупинено та заборонено. Сертифікація харчових продуктів необов'язкова. Зазначене не стосується процедури видачі міжнародного сертифіката, передбаченого цим Законом.

Під час виробництва харчових продуктів в Україні забороняється:

- 1) використання харчових добавок, які не зареєстровані в Україні відповідно до вимог чинного законодавства України;
- 2) використання ароматизаторів, не зареєстрованих відповідно до вимог чинного законодавства України;
- 3) використання допоміжних матеріалів для переробки та матеріалів, що контактують з харчовими продуктами, якщо вони не зареєстровані відповідно до вимог чинного законодавства України.

Харчові продукти, які експортуються з України, повинні відповідати вимогам законодавства України про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів, за винятком випадків, коли:

1) такі вимоги до харчових продуктів встановлені країною, до якої експортуються харчові продукти; або

2) такі вимоги до харчових продуктів встановлені у двосторонніх угодах України з країною, до якої експортуються харчові продукти.

Окремою гарантією доступу до інформації про якість харчових продуктів є загальні вимоги до операторів ринку, які здійснюють первинне виробництво та ведення записів щодо забезпечення безпечності харчових продуктів, які визначені у ст. 40 зазначеного вище Закону. Йдеться про те, що з метою забезпечення безпечності первинної продукції під час здійснення первинного виробництва, перевезення, зберігання та іншого поводження з первинною продукцією в місці її виробництва та перевезення живих тварин, а також захисту здоров'я людей оператори ринку здійснюють заходи щодо:

1) управління небезпечними факторами;

2) забезпечення здорового стану рослин та тварин, які мають вплив на здоров'я людини, включаючи виконання планів державного моніторингу та контролю зоонозів та їх збудників.

Оператори ринку, які займаються розведенням тварин, полюванням або первинним виробництвом продуктів тваринного походження:

1) підтримують потужності для виробництва та/або обігу первинної продукції та супутніх дій, включаючи потужності для зберігання та приготування кормів у чистоті шляхом чищення, миття та дезінфекції;

2) підтримують обладнання, інвентар та транспортні засоби у чистоті шляхом чищення, миття та дезінфекції;

3) забезпечують належний рівень чистоти тварин, які підлягають забою, та у разі необхідності чистоту тварин, які використовуються для виробництва харчових продуктів;

4) використовують на потужностях воду питну або воду чисту для запобігання забрудненню;

5) забезпечують допуск до виробництва та/або здійснення обігу харчових продуктів персоналу, стан здоров'я якого не становить загрози безпечності

харчових продуктів та який пройшов обов'язковий медичний огляд і навчання (підготовку), що має бути документально підтверджено;

6) здійснюють ефективні заходи щодо боротьби із шкідниками;

7) зберігають та вивозять відходи та небезпечні речовини у максимально безпечний спосіб з метою запобігання забрудненню;

8) повідомляють з метою запобігання проникненню та поширенню хвороб, що передаються людині через харчовий продукт, компетентному органу про підозрілі спалахи хвороб, пов'язаних з появою нових тварин;

9) використовують результати досліджень (випробувань) зразків;

10) використовують ветеринарні препарати та кормові добавки відповідно до вимог законодавства.

І тут доцільно зауважити, що 06 грудня 2018 року було прийнято Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [116], який встановлює правові та організаційні засади надання споживачам інформації про харчові продукти з метою забезпечення високого рівня захисту здоров'я громадян і задоволення їхніх соціальних та економічних інтересів. Тобто, йдеться про загальні принципи надання та вимоги до інформації про харчові продукти, що надається споживачам, зокрема щодо маркування харчових продуктів, а також обов'язки операторів ринку харчових продуктів з доведення цієї інформації до інших операторів ринку харчових продуктів та до споживачів. Тому, екологічне маркування, на наше переконання, буде слугувати реалізації конституційного права громадян на доступ до інформації про якість та безпечність продуктів харчування та інших об'єктів тощо [117, с.51-52].

У теорії екологічного права, екологічне маркування розглядається як окрема функція екологічного управління наряду з функціями екологічного менеджменту, сертифікації, реєстрації, паспортизації, декларування [118, с.235]. При цьому, слід відмітити, що не усі представники наукових шкіл еколого-правового спрямування, поряд з традиційними функціями управління, як наприклад, моніторинг довкілля, оцінка впливу на довкілля, кадастри природних ресурсів тощо, визначають екологічне маркування як функцію екологічного

управління. Не піддаючи критиці дану позицію, а, навпаки, виправдовуючи її, слід вказати, що екологічне маркування є відносно новою функцією екологічного управління «західного типу», законодавчі основи її регламентації у контексті охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки лише формуються в Україні. Як свого часу зазначав Ю.С. Шемшученко, законодавство України не вживає поняття «екологічне маркування», водночас, ціла низка законодавчих актів регулює питання маркування продукції в контексті захисту прав споживачів, імпорту-експорту сільськогосподарської продукції, якості та безпеки продуктів харчування тощо, а поряд з іншими вимогами щодо маркування, законодавчі акти регламентують необхідність відображення і екологічних показників при маркуванні продукції, товарів [118, с.240]. Крім того, Ю.С. Шемшученко вказує на те, що поняття екологічного маркування застосовується у міжнародному праві навколишнього середовища, зокрема, у міжнародних стандартах, які адаптовані в Україні, але носять добровільний характер [118, с.240-241].

Сучасне екологічне законодавство України повною мірою використовує поняття екологічного маркування. Так, у відповідності до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» основними інструментами державної екологічної політики до 2030 року є системи екологічного управління, екологічний аудит, екологічна сертифікація та маркування продукції, які дадуть змогу підвищити екологічну обґрунтованість і ефективність діяльності суб'єктів господарювання, поліпшити екологічні характеристики продукції, встановити відповідність об'єктів екологічного аудиту вимогам природоохоронного законодавства та удосконалити управління суб'єктами господарювання, що провадять екологічно небезпечну діяльність [119]. Крім того, одним із завдань для забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України є упровадження систем екологічного управління, розвитку добровільної екологічної сертифікації, маркування продукції, екологічного аудиту [119].

Станом на початок 2022 року, у парламенті України, було зареєстровано два альтернативні законопроекти щодо впровадження екологічного маркування в Україні. Йдеться про основний проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання застосування екологічних маркувань і декларацій» (реєстр. № 6446 від 14.12.2021 року) [120] та альтернативний проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання екологічного маркування в Україні» реєстраційний № 6446-1 від 04.01.2021 року) [121].

Основною метою прийняття даних законопроектів є запровадження основ регулювання екологічного маркування всіх наявних типів в Україні задля забезпечення споживачів достовірною та достатньою інформацією про екологічні характеристики товарів і послуг продукцію, щоб надавати можливість їм робити обґрунтований вибір з урахуванням інтересів охорони довкілля. Досягнення мети забезпечується шляхом імплементації відповідних норм законодавства ЄС, включаючи Регламенти ЄС N 66/2010, N 834/2007 та N 2018/848, Європейського зеленого курсу, а також впровадження в для України міжнародних стандартів, що регулюють застосування екологічного маркування типів I – III [121].

У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання екологічного маркування в Україні» реєстраційний № 6446-1 від 04.01.2022 року вказується, що екологічне маркування товарів – маркування про відповідність продукту екологічним вимогам, це відносно новий вид маркування, який свідчить про те, що продукція, її упаковка не можуть завдати шкоди навколишньому середовищу, використання екологічного маркування сьогодні – це добровільна дія окремих виробників, мета якої – переконати споживача купувати менш шкідливу для довкілля продукцію [121].

Основними відмінностями даних законопроектів (основного і альтернативного) є:

1. Запровадження системних вимог до екологічного маркування всіх типів.

В основному законопроекті відсутній системний підхід до цього питання, про що свідчить винесення окремих вимог до екологічного маркування типів II - III до окремої статті без позначення місця та ролі декларацій і самодекляцій у системі правового регулювання. В альтернативному законопроекті запропоновано запровадити:

положення, згідно з яким вимоги для нанесення екологічного маркування визначаються відповідними стандартами ДСТУ ISO та затверджуються Кабінетом Міністрів України;

повноваження Державної екологічної інспекції України щодо контролю за діяльністю суб'єктів господарювання у сфері екологічного маркування. Без таких повноважень жодна система регулювання суспільних відносин не може вважатися ефективною. Саме тому в альтернативному проекті запропоновано, що "нанесення екологічного маркування всіх типів підлягає обов'язковому державному контролю і нагляду в порядку, визначеному Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [109].

2. Встановлення обґрунтованих заборон з урахуванням законодавства ЄС, зокрема Регламенту ЄС N 66/2010, на нанесення екологічного маркування (основний законопроект вводить заборону щодо "нанесення екологічного маркування за відсутності сертифікату, що засвідчує відповідність продукції (товару, послуги) вимогам екологічних критеріїв, виданого органом з оцінки відповідності, компетентність яких підтверджена шляхом акредитації відповідно законодавству", що автоматично взагалі унеможлиблює нанесення маркування типів II - III, які передбачають виключно декларації та самодекляції без залучення органу з оцінки відповідності як третьої сторони) [121].

Таким чином, альтернативним проектом чітко встановлюється вимога, згідно якої екологічне маркування наноситься лише на продукцію, (товари чи послуги), яка відповідає екологічним критеріям та показникам зменшеного впливу на навколишнє природне середовище, що застосовуються до відповідної продукції (товарів чи послуг).

Крім того, надано повноваження Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України з визначення екологічних критеріїв та показників зменшеного впливу на навколишнє природне середовище.

3. Запровадження Державного знаку екологічного маркування - позначки, яка наноситься на етикетку, упаковку, тару, контейнер, контретикетку, кольєретку, ярлик, пробку, листок-вкладиш, інші елементи упаковки товару або інші документи, що супроводжують продукцію (товар чи послугу), та свідчить, що вона пройшла екологічну сертифікацію. Це сприятиме, по-перше, підвищенню довіри споживачів до такого маркування; по-друге, дозволить державі належним чином реалізувати свої функції по формуванню та реалізації державної екологічної політики.

4. Запровадження єдиного державного Реєстру виробників продукції (товарів чи послуг) з екологічним маркуванням у розрізі продукції, щодо якої надано право маркувати як екологічну. Це сприятиме простежуваності продукції з екологічним маркуванням та сприятиме ефективності державного контролю у цій сфері та повністю відповідає Регламенту ЄС N 66/2010.

5. Встановлення можливості в державної підтримки для суб'єктів господарювання, які внесені до Реєстру продукції (товарів чи послуг) з екологічним маркуванням.

Основний законопроект передбачає таку можливість для «операторів більш екологічно кращої продукції», однак зазначена категорія не міститься законодавстві ЄС і взагалі не визначена у законопроекті № 6446 [121].

Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання екологічного маркування в Україні» сподіваємось, матиме позитивні наслідки, оскільки це сприятиме:

приведенню законодавства України до законодавства ЄС у цій сфері та як наслідок перспектив формування єдиного з ЄС ринку зелених товарів та послуг відповідно до Європейського зеленого курсу;

врегулюванню правових аспектів екологічного маркування в Україні, які на сьогодні є взагалі не врегульованими на рівні законодавчих актів, що створює простір для зловживань та введення споживачів в оману;

подолання недобросовісних комерційних практик, пов'язаних з нанесенням екологічного маркування;

збільшення виробництва продукції (товарів та послуг) з екологічним маркуванням та їх популяризації, а також потенційної екологізації публічних закупівель тощо.

Також, у відповідності до ст. 1 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» маркування – це слова, описи, знаки для товарів і послуг (торговельні марки), графічні зображення або символи, що стосуються харчових продуктів, які розміщуються на будь-якій упаковці, етикетці (стікері), кольєретці, а за відсутності упаковки, у документі або повідомленні, що супроводжують харчовий продукт або посилаються на нього [116].

Поняття екологічного маркування подано у науці екологічного права. Зокрема, сутність екологічного маркування полягає в установленні спеціального позначення для засвідчення високих екологічних якостей певного продукту чи пов'язаних з ним процесів і методів виробництва і здійснюється шляхом розміщення на первинній (внутрішній) чи вторинній (зовнішній) упаковці, прикріплення до неї, вкладення всередину упаковки, вміщення у супровідній документації, технічному описі [118, с. 239-240]. Тобто, поняття «маркування» є ширшим від поняття «екологічного маркування», адже, останнє охоплює собою не будь-яку інформацію про продукт, а тільки ту, що стосується її безпечності та якості відповідно до екологічних вимог, стандартів, правил, встановлених нормативно. З цією метою вважаємо за необхідне детальніше проаналізувати вимоги та критерії до інформації про харчові продукти з точки зору Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [116] на предмет визначення саме екологічних характеристик.

Отже, у відповідності до зазначеного вище Закону, інформація для споживачів про харчові продукти, з точки зору нашого розуміння і інтерпретації, включає:

- а) загальні вимоги до інформації про харчові продукти, тобто загальну інформацію;
- б) обов'язкову інформацію про харчові продукти;
- в) інформацію про харчові продукти, що надається в добровільному порядку, тобто додаткову інформацію [122, с.66].

Загальна інформація про харчовий продукт повинна відповідати наступним принципам:

- відповідність вимогам чинного законодавства;
- точність, достовірність, зрозумілість для споживача;
- не вводити споживача в оману;
- не приписувати харчовому продукту властивостей, що сприяють запобіганню чи лікуванню захворювань, або посилатися на такі властивості. Тобто, загальна інформація є свого роду алгоритмом тих вимог і характеристик, яким має відповідати інформація про продукт харчування.

Обов'язкова інформація про харчові продукти включає широкий спектр даних про:

- 1) назву харчового продукту;
- 2) перелік інгредієнтів;
- 3) будь-які інгредієнти або допоміжні матеріали для переробки, які використовуються у виробництві або приготуванні харчового продукту і залишаються присутніми у готовому продукті, навіть у зміненій формі;
- 4) кількість певних інгредієнтів або категорій інгредієнтів;
- 5) кількість харчового продукту в установлених одиницях вимірювання;
- 6) мінімальний термін придатності або дата «вжити до»;
- 7) будь-які особливі умови зберігання та/або умови використання (за потреби);

8) найменування та місцезнаходження оператора ринку харчових продуктів, відповідального за інформацію про харчовий продукт, а для імпортованих харчових продуктів – найменування та місцезнаходження імпортера;

9) країна походження або місце походження;

10) інструкції з використання – у разі якщо відсутність таких інструкцій ускладнює належне використання харчового продукту;

11) для напоїв із вмістом спирту етилового понад 1,2 відсотка об'ємних одиниць – фактичний вміст спирту у напої;

12) інформація про поживну цінність харчового продукту.

Якщо детально проаналізувати кожен з цих видів даних, то можна дійти висновку, що така обов'язкова інформація може собою охоплювати також інформацію про екологічні вимоги до тих чи інших характеристик продукту. Наприклад, назва харчових продуктів, які були заморожені до продажу, а продаються у розмороженому стані, має включати слово «розморожений» чи назва харчових продуктів, які або інгредієнти яких безпосередньо піддавалися дії іонізуючого випромінювання, має супроводжуватися словами «опромінений» або «піддавався дії іонізуючого випромінювання» тощо.

Також, до екологічних вимог щодо безпечності та якості продуктів харчування слід віднести і інформацію для споживачів щодо: зазначення речовин або продуктів, що спричиняють алергічні реакції або непереносимість (ст. 15 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [116]); мінімального терміну придатності, дата «вжити до...» та дата замороження харчового продукту (ст. 18 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [116]); умов зберігання або умов використання харчового продукту (ст. 19 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [116]); поживної цінності харчових продуктів (ст. 23 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [116]) тощо.

Що з стосується додаткової інформації або інформації про харчовий продукт, яка надається у добровільному порядку, то остання має відповідати наступним критеріям: 1) не повинна вводити споживачів в оману; 2) не повинна бути незрозумілою чи заплутаною для споживача; 3) за потреби має базуватися на відповідних наукових даних. На перший погляд, дана інформація не має ніякого відношення до екологічних вимог. Але у відповідності до ч. 2-3 ст. 28 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» мова йде про екологічне маркування, зокрема, застосування слова «натуральний» та критерії для його застосування: 1) продукт або інгредієнт не вироблено з сировини штучного походження (яка не є природною сировиною рослинного походження, тваринного походження, водоростей, грибів, мікроорганізмів, мінеральних речовин, вітамінів, які не були ідентифіковані); 2) продукт або інгредієнт не містить інгредієнтів, вироблених із сировини штучного походження; 3) продукт або інгредієнт не містить штучних барвників, штучних ароматизаторів, штучних консервантів, штучних стабілізаторів, штучних харчових добавок, штучних підсолоджувачів; 4) продукт або інгредієнт отримано або вироблено із сировини в результаті фізичних та/або ферментативних, та/або мікробіологічних процесів переробки, у тому числі із застосуванням рН-регулювання біологічним методом; 5) продукт або інгредієнт вироблено без застосування методів генної інженерії [116].

Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 28 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» оператор ринку харчових продуктів є відповідальним за інформацію про харчовий продукт, яка надається ним у добровільному порядку щодо:

1) інформації про можливу або випадкову присутність у харчових продуктах речовин або продуктів, що спричиняють алергічні реакції або непереносимість;

2) інформації, яка пов'язана з придатністю харчового продукту для споживання вегетаріанцями та веганцями;

3) значення і зазначення референтних величин споживання додатково;

4) перевідних коефіцієнтів для обчислення енергетичної цінності додатково [116].

Отже, як бачимо, кожен з видів інформації про харчовий продукт, у тій чи іншій мірі, охоплює собою і екологічні вимоги щодо безпечності та якості продуктів харчування. На жаль, у сучасних умовах, ще досить складно оцінити усі переваги зазначеного вище Закону, яким передбачені дані вимоги, оскільки, Закон було введено в дію лише у 2019 році, тому харчові продукти, які відповідають вимогам законодавства щодо надання споживачам інформації про харчові продукти, що діяло до введення в дію цього Закону, але не відповідають вимогам цього Закону, можуть вироблятися та/або вводитися в обіг протягом трьох років після введення в дію цього Закону, такі харчові продукти можуть перебувати в обігу до настання кінцевої дати споживання або закінчення строку придатності [116]. Тому у сучасних умовах передчасно занадто оцінювати чи переоцінювати переваги даного нормативно-правового акту, оскільки не можливо визначити, як оператори ринку будуть дотримуватись Закону, держава – контролювати, а споживачі – реагувати. Але, факт залишається фактом, тому прийняття даного Закону є прогресивним кроком, який відповідає європейським стандартам захисту прав споживачів. Ряд дослідників переконані, що з прийняттям цього закону в нашій державі буде сформована нова культура інформування споживачів про харчовий продукт; досі в цьому контексті існувало певне підґрунтя для нешанобливого ставлення до споживача, тому із прийняттям цього закону виграють усі, кожен споживач України відчує різницю в маркуванні та конкретну користь від євроінтеграції [123].

Окрему увагу, на наше переконання, слід звернути саме на доступ до інформації про генетично-модифіковані організми (далі – ГМО), про що окремо зазначено у ч. 2 ст. 6 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [116]. Інформація такого роду, тобто, про ГМО, є яскравим свідченням про екологічність вимог до інформації про харчові продукти, зокрема, про екологічне маркування. Так, за наявності у харчовому продукті ГМО, якщо їх частка перевищує 0,9 відсотка в будь-якому інгредієнті харчового

продукту, що містить, складається або вироблений з ГМО, маркування харчового продукту повинно включати позначку «з ГМО». Крім того, оператор ринку харчових продуктів, відповідальний за інформацію про харчовий продукт, за бажанням може включити до маркування позначку «без ГМО», але у такому разі відсутність ГМО у харчовому продукті має бути підтверджена відповідно до вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів. Відсутність даних від постачальників про наявність в інгредієнтах харчового продукту ГМО є достатнім підтвердженням для нанесення такої позначки на харчовий продукт.

У відповідності до ст. 1 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» генетично модифікований організм, живий змінений організм (ГМО) – будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах, а саме: рекомбінантними методами, які передбачають формування нових комбінацій генетичного матеріалу шляхом внесення молекул нуклеїнової кислоти (вироблених у будь-який спосіб зовні організму) у будь-який вірус, бактеріальний плазмід або іншу векторну систему та їх включення до організму-господаря, в якому вони зазвичай не зустрічаються, однак здатні на тривале розмноження; методами, які передбачають безпосереднє введення в організм спадкового матеріалу, підготовленого зовні організму, включаючи мікроін'єкції, макроін'єкції та мікроінкапсуляції; злиття клітин (у тому числі злиття протоплазми) або методами гібридизації, коли живі клітини з новими комбінаціями генетичного матеріалу формуються шляхом злиття двох або більше клітин у спосіб, який не реалізується за природних обставин [124].

Ключовими принципами державної політики у сфері поводження з ГМО є пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища у порівнянні з отриманням економічних переваг від застосування ГМО,

загальнодоступність інформації про потенційні ризики від застосування ГМО, які передбачається використовувати у відкритій системі, та заходи щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки [124].

До речі, про доступ до інформації щодо поводження з ГМО окремо зазначається і в ст. 20 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», зокрема, йдеться про відкритість та загальнодоступність такої інформації, а також про виключність інформації щодо потенційного впливу ГМО на здоров'я людини та навколишнє природне середовище з переліку інформації з обмеженим доступом, що, на наш погляд, є важливою гарантією захисту екологічних прав громадян [124].

Крім того, з аналізу ст. 3 зазначеного вище Закону, де визначені його завдання, можна зробити висновок про те, що правова регламентація діяльності щодо поводження з ГМО націлена також на гарантування:

охорони здоров'я людини і навколишнього природного середовища;

забезпечення права громадян на безпечне використання ГМО;

захисту громадян у разі заподіяння шкоди їх здоров'ю внаслідок споживання ГМО [125, с.57].

Загальні принципи надання та вимоги до інформації про харчові продукти, що надається споживачам, зокрема щодо маркування харчових продуктів, а також обов'язки операторів ринку харчових продуктів з доведення цієї інформації до інших операторів ринку харчових продуктів та до споживачів, визначені Законом України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [116]. Отже, у відповідності до зазначеного вище Закону, інформація для споживачів про харчові продукти, включає:

а) загальні вимоги до інформації про харчові продукти, тобто загальну інформацію;

б) обов'язкову інформацію про харчові продукти;

в) інформацію про харчові продукти, що надається в добровільному порядку, тобто додаткову інформацію.

Що ж стосується інформації про ГМО, то вона віднесена до обов'язкової інформації про харчові продукти. Це означає, що:

вона повинна надаватися та бути легкодоступною для споживачів щодо всіх харчових продуктів;

має міститися безпосередньо на упаковці або етикетці, приєднаній до неї;

розміщується на видному місці, має бути чіткою і розбірливою та, за потреби, наноситися у спосіб, що унеможливило її видалення;

не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією;

висота малих літер без виносних елементів у тексті, яким надається обов'язкова інформація про харчовий продукт, повинна дорівнювати або перевищувати 1,2 міліметра;

у разі використання упаковки або тари, площа найбільшої поверхні якої менша за 80 квадратних сантиметрів, висота малих літер без виносних елементів повинна дорівнювати або перевищувати 0,9 міліметра; має наводитися в одному полі видимості [116].

Позитивною тенденцією також є і те, що законодавець окремо у ч. 2 і 3 ст. 6 зазначеного вище Закону регламентував алгоритм дій операторів ринку щодо доступу до інформації про ГМО у харчових продуктах. Зокрема:

- за наявності у харчовому продукті ГМО, якщо їх частка перевищує 0,9 відсотка в будь-якому інгредієнті харчового продукту, що містить, складається або вироблений з ГМО, маркування харчового продукту повинно включати позначку «з ГМО», тобто, оператор ринку зобов'язаний в обов'язковому порядку зазначати про ГМО у харчовому продукті, якщо його вміст перевищує допустиму норму на рівні 0,9 %;

- за наявності у харчовому продукті ГМО, якщо їх частка не перевищує 0,9 відсотка в будь-якому інгредієнті харчового продукту, що містить, складається або вироблений з ГМО, оператор ринку харчових продуктів, відповідальний за інформацію про харчовий продукт, за бажанням може включити до маркування позначку «без ГМО», тобто, якщо вміст ГМО у

харчовому продукті 0,9% чи менше, то оператор ринку має право застосувати екологічне маркування «без ГМО»;

- відсутність ГМО у харчовому продукті має бути підтверджена відповідно до вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів;

- відсутність даних від постачальників про наявність в інгредієнтах харчового продукту ГМО є достатнім підтвердженням для нанесення такої позначки на харчовий продукт [116].

Як бачимо, обов'язкова інформація про харчовий продукт, в тому числі із використанням ГМО, містить екологічні вимоги щодо безпечності та якості продуктів харчування. На жаль, у сучасних умовах, ще досить складно оцінити, як на практиці будуть застосовані дані вимоги законодавства щодо надання споживачам інформації про харчові продукти, оскільки відповідний закон було прийнято лише у 2019 році, і ще принаймні наступні 3 роки – встановлено як перехідний період для поступового запровадження змін.

Таким чином, питання про доступ до інформації про ГМО у продуктах харчування має важливе не лише теоретичне, але і практичне значення, і може розглядатись як гарантія забезпечення екологічних прав громадян.

Нормативно визначеними чинниками, які засвідчують вагомість доступу до інформації про ГМО у механізмі забезпечення прав громадян у сфері охорони довкілля, є наступні:

- пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища при поводженні з ГМО у порівнянні з отриманням економічних переваг від застосування ГМО;

- загальнодоступність інформації про потенційні ризики від застосування ГМО та заходи щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки;

- відкритість та загальнодоступність інформації про використання ГМО у харчових продуктах;

- виключення з переліку інформації з обмеженим доступом даних (інформації) щодо потенційного впливу ГМО на здоров'я людини та навколишнє природне середовище;
- правова регламентація діяльності щодо поводження з ГМО націлена на гарантування: охорони здоров'я людини і навколишнього природного середовища; забезпечення права громадян на безпечне використання ГМО; захисту громадян у разі заподіяння шкоди їх здоров'ю внаслідок споживання ГМО;
- інформація про ГМО у харчових продуктах віднесена до обов'язкової інформації про харчові продукти та містить екологічні вимоги щодо якості та безпечності останніх;
- законодавчо визначений алгоритм дій операторів ринку щодо зазначення інформації про ГМО у харчових продуктах.

Важливу роль у механізмі доступу до інформації про якість харчових продуктів відіграє функція державного екологічного контролю. Сам по собі державний екологічний контроль виступає гарантією забезпечення екологічних прав в Україні [126, с.103-104].

Окремі гарантії доступу до інформації про якість харчових продуктів передбачені в Законі України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [127], який вводиться в дію з 21 березня 2023 року.

З точки зору даного Закону, державний контроль – це діяльність компетентного органу, його територіальних органів, державних інспекторів, державних ветеринарних інспекторів, помічників державного ветеринарного інспектора та уповноважених осіб, що здійснюється з метою перевірки відповідності діяльності операторів ринку вимогам законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя тварин, а також усунення наслідків невідповідності

та притягнення до відповідальності за порушення відповідних вимог. Таким чином, функція контролю включає в себе три важливі складові:

- планові та позапланові перевірки щодо відповідності діяльності операторів ринку вимогам чинного законодавства України і виявлення фактів порушень;
- усунення наслідків невідповідності діяльності операторів ринку вимогам чинного законодавства України;
- притягнення до відповідальності за порушення вимог чинного законодавства України.

Державний контроль у даній сфері відносин здійснюється за наступними принципами:

- 1) пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини перед будь-якими іншими інтересами та цілями у сфері господарської діяльності;
- 2) рівності прав і законних інтересів усіх операторів ринку;
- 3) гарантування прав та законних інтересів кожного оператора ринку;
- 4) об'єктивності та неупередженості здійснення державного контролю;
- 5) законності;
- 6) відкритості, прозорості, плановості та системності державного контролю;
- 7) неприпустимості дублювання заходів державного контролю між компетентним органом, його територіальними органами, державними установами, підприємствами та організаціями, підпорядкованими компетентному органу, органами виконавчої влади та уповноваженими особами;
- 8) презумпції правомірності діяльності оператора ринку, у разі якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів, або норми одного нормативно-правового акта допускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків оператора ринку та/або повноважень компетентного органу, інших осіб, що здійснюють державний контроль;

9) орієнтованості державного контролю на запобігання порушенням законодавства;

10) недопущення встановлення планових показників чи будь-якого іншого планування щодо притягнення операторів ринку до відповідальності або застосування примусових заходів;

11) оцінки ризиків та доцільності;

12) дотримання умов міжнародних договорів України [127].

Заходи державного контролю здійснюються у формі аудиту, інспектування, передзабійного та післязабійного огляду, відбору зразків, лабораторного дослідження (випробування), клінічного огляду тварин, перевірки придатності тварин до транспортування, документальної перевірки, перевірки відповідності, фізичної перевірки. У межах заходів державного контролю здійснюється державний моніторинг.

Компетентний орган зобов'язаний забезпечити прозорість заходів, які він здійснює у рамках державного контролю. Це якраз і сприятиме забезпеченню доступу до інформації про якість харчових продуктів. З метою забезпечення прозорості компетентний орган вживає таких заходів:

1) оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті узагальнену інформацію, що стосується змісту та результатів заходів державного контролю;

2) у разі виявлення невідповідності або появи обґрунтованої підозри щодо небезпечності харчових продуктів, кормів, побічних продуктів тваринного походження, біологічних продуктів, репродуктивного матеріалу чи ветеринарних препаратів негайно оприлюднює, у тому числі на своєму офіційному веб-сайті, інформацію про вид, назву, передбачувану територію обігу харчових продуктів, кормів, побічних продуктів тваринного походження, біологічних продуктів, репродуктивного матеріалу та ветеринарних препаратів, які становлять загрозу для здоров'я людини та/або тварин, а також інші відомості, що дають змогу ідентифікувати такі харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, біологічні продукти, репродуктивний

матеріал та ветеринарні препарати та встановити походження, ступінь і характер відповідної загрози [127].

Компетентний орган також оприлюднює інформацію про вжиті та заплановані ним заходи щодо запобігання, зменшення та усунення такого ризику.

Законом України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [127] також передбачено юридичну відповідальність за порушення вимог даного закону. При цьому, слід відмітити, що сам по собі інститут юридичної відповідальності, також виступає гарантією забезпечення екологічних прав у відповідності із ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [109].

Згідно зі ст. 65 зазначеного вище Закону передбачено і юридичну відповідальність за правопорушення у сфері доступу до екологічної інформації. Зокрема, до них, на наш погляд, належать:

ненадання, несвоєчасне надання, надання недостовірної інформації на вимогу посадової особи компетентного органу або його територіального органу - тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб - підприємців - у розмірі трьох мінімальних заробітних плат (п.16 Закону);

невиконання, несвоєчасне виконання законних вимог (приписів) посадової особи компетентного органу, його територіального органу щодо усунення порушень цього Закону, законодавства про харчові продукти та корми - тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі восьми мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб - підприємців - у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат (п. 19 Закону);

порушення встановлених законодавством вимог до надання інформації для споживачів щодо харчових продуктів, надання неточної, недостовірної та незрозумілої для споживачів інформації про харчовий продукт - тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'ятнадцяти мінімальних

заробітних плат, на фізичних осіб - підприємців - у розмірі десяти мінімальних заробітних плат (п. 20 Закону);

зміна оператором ринку харчових продуктів інформації, що супроводжує харчовий продукт, у випадку, передбаченому ст.5 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [116], - тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'ятнадцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб - підприємців - у розмірі десяти мінімальних заробітних плат (п. 21 Закону);

реалізація харчових продуктів або кормів, маркування яких не відповідає законодавству, якщо це не створює загрози для життя та/або здоров'я людини або тварини, -тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб - підприємців - у розмірі трьох мінімальних заробітних плат (п. 22 Закону);

ненадання інформації споживачеві щодо речовин та харчових продуктів, які спричиняють алергічні реакції або непереносимість, - тягне за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб - підприємців - у розмірі двадцяти мінімальних заробітних плат (п. 23 Закону).

Як бачимо, основним видом адміністративних стягнень за дані правопорушення є штраф. Штраф може бути накладено протягом шести місяців з дня виявлення правопорушення державним інспектором чи державним ветеринарним інспектором, але не пізніше одного року з дня його вчинення.

Таким чином, на сьогоднішній день в Україні на рівні чинного законодавства створені правові передумови доступності інформації для споживачів про якість та безпечність продуктів харчування через інститут маркування загалом, та екологічного маркування, зокрема, яке має стати важливою гарантією здійснення та захисту екологічних прав громадян. Тобто, інформація про продукти харчування включає три блоки: загальні вимоги; обов'язкова інформація; інформація, яка надається у добровільному порядку. Серед видів та критеріїв такої інформації, окрему увагу займає інформація про

екологічні характеристики продуктів харчування. При цьому, слід відмітити, що законодавчо окремо, самостійно, не визначені саме екологічні вимоги до якості та безпечності продуктів харчування, але вони наявні і в загальній, і в обов'язковій та додатковій інформації про харчовий продукт. Так, до обов'язкової інформації про харчовий продукт належить інформація про генетично модифіковані організми, про речовини або продукти, що спричиняють алергічні реакції або непереносимість, про мінімальні терміни придатності та замороження харчового продукту, про умови зберігання і використання харчового продукту, його поживну цінність тощо.

Важливу роль у забезпеченні доступу до інформації про якість харчових продуктів відіграє функція державного екологічного контролю, який є гарантією екологічних прав в Україні. Зміст функції контролю включає в себе три важливі складові: планові та позапланові перевірки щодо відповідності діяльності операторів ринку вимогам чинного законодавства України і виявлення фактів порушень; усунення наслідків невідповідності діяльності операторів ринку вимогам чинного законодавства України; притягнення до відповідальності за порушення вимог чинного законодавства України.

Отже, доступ до інформації про продукти харчування безапеляційно передбачає комунікаційний процес між операторами ринку, споживачами та державою в собі контролюючих органів. Але у сучасних умовах, у перехідний період, коли інноваційні норми законодавства про доступ до інформації про якість харчових продуктів ще не діють, передчасно занадто оцінювати чи переоцінювати переваги даних нормативно-правових актів, оскільки не можливо визначити, як оператори ринку будуть дотримуватись законодавства, держава – контролювати, а споживачі – реагувати. При цьому, лише за умови злагодженої та конструктивної взаємодії усіх суб'єктів даного процесу, можна продукувати дійсно екологічно чисту, безпечну та якісну харчову продукцію, і, як результат – гарантувати конституційне право кожного на чисте та безпечне для життя і здоров'я довкілля.